Agata Balińska, Jan Zawadka
Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Znaczenie agroturystyki w rozwoju obszarów wiejskich

Wstęp

Agroturystyka staje się stałym elementem krajobrazu polskiej wsi oraz coraz bardziej popularnym obszarem badań. U podstaw jej rozwoju leżą zarówno uwarunkowania społeczne, jak i ekonomiczne. Również skutki rozwoju agroturystyki można analizować w kontekście nauk społecznych i ekonomicznych.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie specyfiki agroturystyki, jako formy aktywności mieszkańców wsi. Podjęto próbę ukazania jej w kontekście funkcji społecznych (wychowawczej, kształceniowej, integracyjnej) i ekonomicznych. W artykule podjęto problemy badawcze, które zostały ujęte w następujących pytaniach:

1. Na czym polega specyfika agroturystyki?
2. Jaka jest skala rozwoju agroturystyki w Polsce?
3. Jakie uwarunkowania ekonomiczno-społeczne leżą u podstaw rozwoju agroturystyki?
4. Jakie funkcje ekonomiczno-społeczne realizuje agroturystyka?

Dla zrealizowania przyjętego celu oraz uzyskania odpowiedzi na postawione pytania badawcze dokonano analizy literatury i danych statystycznych. Oparto się również na własnych, wieloletnich doświadczeniach badawczych w tym zakresie.

Rozważania wokół pojęcia i istoty agroturystyki

Pojęcie agroturystyka (*agritourism*) w literaturze polskiej, jak i zagranicznej, pojawiło się pod koniec XX wieku. Powstało ono z połączenia słów agro i turystyka. Przedrostek „agro" wywodzi się od terminu greckiego *agros*, oznaczającego rolę, i *agronomos*, odnoszącego się do zarządzania majątkiem rolnym[1].

[1] M. Sznajder, L. Przezbórska: *Agroturystyka*, PWE, Warszawa 2006, s. 15.

Turystyka natomiast to forma czynnego wypoczynku poza miejscem zamieszkania, która inspirowana jest między innymi potrzebami poznawczymi, wypoczynkowymi i sportowymi, obejmując wszelkie formy dobrowolnej zmiany miejsca pobytu.

W życiu codziennym, a czasem nawet w literaturze przedmiotu, agroturystyka jest często utożsamiana z turystyką wiejską. Mimo faktu, że pojęcia te mocno się zazębiają należy podkreślić, iż nie są to synonimy. Turystyką wiejską, za A.P. Wiatrakiem, można określić „całokształt gospodarki turystycznej odbywający się na terenach wiejskich”[2]. Definicja ta akcentuje ekonomiczny wymiar turystyki wiejskiej i jej stronę podażową. Równie szeroko pojmują ją M. Dębniewska i M. Tkaczuk twierdząc, że „za turystykę wiejską można uznać tę, która odbywa się na obszarach wiejskich, jest dostosowana do istniejących tam warunków i racjonalnie wykorzystuje naturalne walory miejscowe”[3] oraz J. Sikora, według którego „turystyka na terenach wiejskich obejmuje wszelką turystykę organizowaną na wsi. Głównym jej celem jest przeciwstawienie atrakcji i warunków turystycznych środowiska wiejskiego miejskiemu”[4]. Nieco inaczej turystykę wiejską precyzuje J. Majewski, określając ją jako „każdą formę turystyki odbywającą się w środowisku wiejskim i wykorzystującą jego walory wiejskości (przyroda, kultura, krajobraz, zabudowania itp.), które są tu główną atrakcją”[5], dodając przy tym, że bazą noclegową w tym przypadku są „małe pensjonaty, schroniska, prywatne domy letniskowe, pokoje gościnne oraz nieduże kempingi”[6]. Zdaniem M. Drzewieckiego, „turystyka wiejska stanowi formę rekreacji odbywającą się na obszarach *prawdziwej* wsi i obejmuje wielorakie rodzaje aktywności rekreacyjnych”[7]. Jak widać nie ma jednej, ogólnie przyjętej definicji turystyki wiejskiej. Wyżej cytowani autorzy, uważani za ekspertów w tej dziedzinie, określają ją podobnie i dość ogólnie. Jedni jednak pojęciem tym określają wszelkie rodzaje turystyki na obszarach wiejskich, inni akcentują walory wiejskości.

Agroturystyka w swoich założeniach jest formą turystyki wiejskiej ściśle związaną z rolnictwem i funkcjonującym gospodarstwem rolnym, co podkreśla

---

[2] A.P. Wiatrak: *Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie obszarów wiejskich*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 1996, nr 1, s. 35.

[3] M. Dębniewska, M. Tkaczuk: *Agroturystyka, koszty, ceny, efekty*, Wydawnictwo POLTEXT, Warszawa 1997, s. 17.

[4] J. Sikora: *Organizacja ruchu turystycznego na wsi*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1999, s. 69.

[5] J. Majewski: Turystyka *konwencjonalna i alternatywna a agroturystyka*, „Rynek Turystyczny” 1994, nr 7, s. 12.

[6] J. Majewski: *Agroturystyka to też biznes*, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa 2000, s. 8.

[7] M. Drzewiecki: *Agroturystyka. Założenia – uwarunkowania – działania*, Instytut Wydawniczy „Świadectwo”, Bydgoszcz 1995, s. 22.

J. Majewski twierdząc, że „produkcja roślinna i hodowla zwierząt stanowią jedną z atrakcji pobytu turystów w gospodarstwie”[8], a także A.P. Wiatrak zauważając, iż ten rodzaj turystyki „obejmuje organizowanie pobytu turystów przez rodzinę rolniczą we własnym gospodarstwie rolnym”[9]. Również M. Drzewiecki akcentuje znaczenie gospodarstwa rolnego, definiując agroturystykę jako „formę wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, opartą o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym[10] i jego otoczeniem (przyrodniczym, produkcyjnym, usługowym)”[11]. J. Sikora również różnicuje pojęcie turystyki wiejskiej i agroturystyki, która „związana z pobytem w gospodarstwie wiejskim dotyczy różnych form spędzania czasu wolnego i usług turystycznych świadczonych w obrębie gospodarstwa rolnego”[12]. M. Sznajder i L. Przezbórska zauważają, że agroturystyka *de facto* jest terminem wprowadzonym przez przedstawicieli strony podażowej, reprezentujących interesy gospodarstw rolnych świadczących usługi turystyczne. Spowodowało to znaczne rozszerzenie pojęcia na wszelkie rodzaje działalności związane z obsługą nie tylko turystów, ale i wczasowiczów. Stąd pojęcie „agroturystyka” jest często inaczej rozumiane przez turystów, a nieco inaczej przez świadczących usługi agroturystyczne. Dla turysty agroturystyka oznacza aktywność turystyczną człowieka, który zamierza poznać produkcję rolniczą i/lub wypoczywać w środowisku wiejskim i rolniczym, natomiast podmioty świadczące usługi agroturystyczne w zakres pojęcia agroturystyka włączają różne formy usług noclegowych, gastronomii, rekreacji, wypoczynku, sportu, a nawet lecznictwa i rehabilitacji[13].

Nieco odmienną koncepcję prezentuje P. Wolak. Jego zdaniem w skład szeroko pojętej agroturystyki wchodzą: turystyka na terenach wiejskich (*rural tourism*), która zawiera wszelkie przejawy obsługi ruchu turystycznego poza obszarami miejskimi; turystyka związana z rolnictwem (*agritourism*), która nie ogranicza rolnika do świadczenia wyłącznie usług noclegowych i gastronomicznych oraz pobyty turystyczne w gospodarstwie wiejskim (*farm tourism*), w przypadku których funkcje rolnicze zostały zdominowane przez obsługę ruchu turystycznego. Do *farm tourism* zalicza on również „drugie domy”, wykupowane przez mieszkańców miast w celach rekreacyjnych oraz gospodarstwa wiejskie,

---

[8] J. Majewski: *Turystyka konwencjonalna…*, op.cit., s. 15.
[9] A.P. Wiatrak: *Wpływ agroturystyki…*, op. cit., s. 35.
[10] Za działalność równoważną uważa się m.in. działalność: ogrodniczą, sadowniczą, pszczelarską, rybną, produkcję materiału siewnego, szkółkarstwo, produkcję roślin ozdobnych, grzybów uprawnych, hodowlę i produkcję materiału zarodowego zwierząt, ptactwa i owadów użytkowych.
[11] M. Drzewiecki: *Agroturystyka…*, op. cit., s. 23.
[12] J. Sikora: *Organizacja ruchu…*, op. cit., s. 69.
[13] M. Sznajder, L. Przezbórska: *Agroturystyka…*, op. cit., s. 15.

gdzie funkcja rolnicza ogranicza się do uprawiania przydomowego ogrodu bądź strzyżenia trawnika[14]. Zdaniem autora pracy różnica między agroturystyką a turystyką wiejską jest jednak wyraźna, a zaprezentowane podejście odnosi się do drugiego z wymienionych terminów.

Warto również zwrócić uwagę na fakt, iż istotę agroturystyki można postrzegać w kilku znaczeniach:

- jako formę rozwoju wsi i zagospodarowania obszarów wiejskich w kierunku modelu wielofunkcyjnego, zwłaszcza rozwoju recepcyjnej funkcji tych obszarów;
- jako działalność gospodarczą, polegającą na przyjmowaniu gości w gospodarstwie domowym rolnika, przynoszącą dochód i dającą miejsca pracy samym gospodarzom oraz całej sferze usług i produkcji na wsi;
- jako określony sposób podróżowania i spędzania czasu wolnego w środowisku prawdziwej wsi; jej celem jest zapewnienie atrakcyjnego spędzenia czasu wolnego, poprawa zdrowia, w szczególności sprawności fizycznej i psychicznej, poznawanie kultury regionu, życia i pracy na wsi, poznawanie nowych ludzi[15].

Zaprezentowane definicje agroturystyki nie obejmują oczywiście wszystkich, jakich można doszukać się w bogatej literaturze przedmiotu. Na ich podstawie można jednakże wymienić kilka istotnych cech, które powinien spełniać ten rodzaj turystyki, charakterystycznych dla miejsca destynacji turystycznej, a mianowicie:

- ograniczać się do terenów o charakterze rolniczym, a nie terenów wiejskich w znaczeniu jedynie administracyjnym;
- mieć silny związek z gospodarstwem rolnym polegający na wykorzystaniu budynków mieszkalnych i/lub gospodarskich do świadczenia usług noclegowych;
- umożliwiać czynny wypoczynek realizowany w otoczeniu przyrodniczym gospodarstwa z wykorzystaniem produkcji roślinnej i/lub zwierzęcej.

Studiując literaturę związaną z turystyką wiejską i agroturystyką oraz analizując stronę popytową można doszukać się kilku charakterystycznych cech odróżniających ten rodzaj aktywności turystycznej od turystyki masowej, konwencjonalnej.

Pierwszym wyróżnikiem jest możliwość zaspokojenia potrzeby człowieka, związanej z praktycznym uczestniczeniem w procesie produkcji żywności,

---

[14] P. Wolak: *Rozwój agroturystyki w Polsce*, [w:] *Agroturystyka: pierwsze doświadczenia i perspektywy*, CDiEwR o/Kraków, Kraków 1995, s. 21.

[15] B. Mikuta, K. Żelazna: *Organizacja ruchu turystycznego na wsi*, Wydawnictwo Format-AB, Warszawa 2004, s. 97.

w życiu rodziny wiejskiej oraz społeczności wiejskiej. Agroturystyka rozumiana w ten sposób jest trudną, lecz bardzo ambitną formą turystyki. Tą formą turystyki nie są zainteresowani wszyscy turyści, lecz jedynie ci, którzy chcą połączyć wypoczynek z nabywaniem praktycznych umiejętności.

Drugą cechą charakterystyczną agroturystyki w porównaniu do turystyki konwencjonalnej jest możliwość zaspokojenia poznawczej potrzeby człowieka. Agroturystyka stwarza szanse poznania życia i pracy ludności wiejskiej, jej kultury i zwyczajów.

Trzecim wyróżnikiem agroturystyki jest możliwość zaspokojenia emocjonalnych potrzeb, polegających na chęci bezpośredniego kontaktu ze zwierzętami domowymi, produktami roślinnymi i zwierzęcymi, produktami przetwórstwa, zaspokojenia potrzeby przeżycia sielanki wiejskiej związanej z atmosferą wiejskości, ciszą, odgłosami czy nawet zapachami wsi i gospodarstwa. Agroturystyka pozbawiona elementu poznawczego, eliminująca potrzeby emocjonalne człowieka, a sprowadzona wyłącznie do wypoczynku, rekreacji, przyjemności, niewiele się różni od konwencjonalnej turystyki[16].

Do najważniejszych specyficznych cech agroturystyki różniących ją od turystyki masowej zaliczyć należy jej unikalność i konkurencyjność. Cechy te związane są z:

- gospodarstwem rolnym: rytm życia gospodarskiego, prace gospodarskie, obecność zwierząt domowych, świeża żywność, zapachy, odgłosy itp.,
- ludźmi (rodziną): bezpośredni kontakt z rodziną gospodarza, możliwość poznania zwyczajów rodziny, gościnność, nowe znajomości i przyjaźnie, codzienne zajęcia mieszkańców wsi,
- życiem wiejskim: kultura, zwyczaje, folklor, tradycja oraz historia wsi i regionu,
- przestrzenią: kontakt z przyrodą, swoboda poruszania się, znikome natężenie ruchu, cisza, spokój, możliwość rekreacji i sportu[17].

Cechy te związane są nierozerwalnie z określoną przestrzenią świadczenia usług agroturystycznych – przestrzenią agroturystyczną. W wąskim ujęciu odnosi się ona do obszaru gospodarstwa rolnego świadczącego usługi agroturystyczne, jego zabudowań, naturalnego ukształtowania terenu oraz zmian będących wynikiem działalności właściciela. W sensie szerokim pojęcie to odnosi się nie tylko do bliższej i dalszej okolicy gospodarstwa, obejmując ukształtowanie powierzchni i architekturę okolicy, pejzaż wynikający z działalności

---

[16] M. Sznajder, L. Przezbórska: *Agroturystyka*..., op. cit., s. 18.

[17] B. Kożuchowska: *Podstawowe pojęcia, cechy, składniki agroturystyki oraz formy samoorganizacji usługodawców*, [w:] *Agroturystyka*, red. naukowa U. Świetlikowska, FAPA, Warszawa 2000, s. 24.

produkcyjnej człowieka, ale także do czystości powietrza, wód, zapachów, natężenia hałasu itp.[18].

Zaprezentowany przegląd definicji wskazuje na nieco odmienne podejście do określenia istoty agroturystyki, chociaż wszyscy autorzy są zgodni i podkreślają jej nierozerwalny związek z funkcjonującym gospodarstwem rolnym.

Stan rozwoju agroturystyki w Polsce

Dane obrazujące stan rozwoju agroturystyki w Polsce mają wartość szacunkową. Jest to związane przede wszystkim z możliwością prowadzenia agroturystyki jako dodatkowej działalności rolnika (Art. 3 Ustawy o swobodzie działalności gospodarczej) i co za tym idzie niejednorodną interpretacją przepisów dotyczących obowiązku rejestrowania tej działalności. Niestety brak też ciągłości badań w tym zakresie, a każda z instytucji ma własną metodę szacowania tego zjawiska. Głównym źródłem informacji od wielu lat są opracowania Instytutu Turystyki, który bazuje na danych statystyki publicznej oraz realizuje własne projekty badawcze.

Z dostępnych danych Instytutu Turystyki wynika, że w 2002 roku było 5523, a w 2007 roku – 8790 gospodarstw agroturystycznych. Ich liczba w poszczególnych województwach jest zróżnicowana (rys. 1). Najwięcej gospodarstw jest w województwie o najbogatszej tradycji letniskowej, tj. w małopolskim. Należy zaznaczyć, że prawie w każdym (poza lubuskim) województwie na przestrzenie lat 2002–2007 wzrosła liczba gospodarstw agroturystycznych, a największy wzrost poza małopolskim odnotowano w województwie podkarpackim.

Od 2009 roku GUS[19] powrócił do problematyki badań nad agroturystyką, przy czym w badaniach tych bazuje na ewidencji obiektów turystycznych prowadzonej przez urzędy gmin. Ewidencja ta, z uwagi na pewną rozbieżność w interpretacji przepisów, jest niepełna. Dlatego też bez względu na źródło, informacje o liczbie gospodarstw agroturystycznych należy traktować jako szacunkowe.

Z danych GUS za rok 2011 wynika, że liczba gospodarstw agroturystycznych w porównaniu do 2007 roku spadła do poziomu 7852 podmiotów. Należy pamiętać, że w latach 2007 i 2011 zastosowano inną metodę pomiaru, która ma wpływ na uzyskane wyniki. Jednakże bez względu na przyjętą metodę badań

---

[18] M. Sznajder, L. Przezbórska: *Agroturystyka*..., op. cit., s. 56.

[19] Ewidencję gospodarstw agroturystycznych prowadził GUS w latach 1998–2002, bazując na danych pozyskanych od PFTW „GG", dlatego też podawane liczby od 608 w 1998 r. do max. 1073 gospodarstw agroturystycznych w 2001 r. były zdecydowanie niedoszacowane ponieważ obejmowały tylko gospodarstwa zrzeszone w PFTW „GG".

oraz instytucję badawczą największy udział w rynku gospodarstw agroturystycznych w Polsce mają województwo małopolskie, podkarpackie i warmińsko-mazurskie (rys. 1).

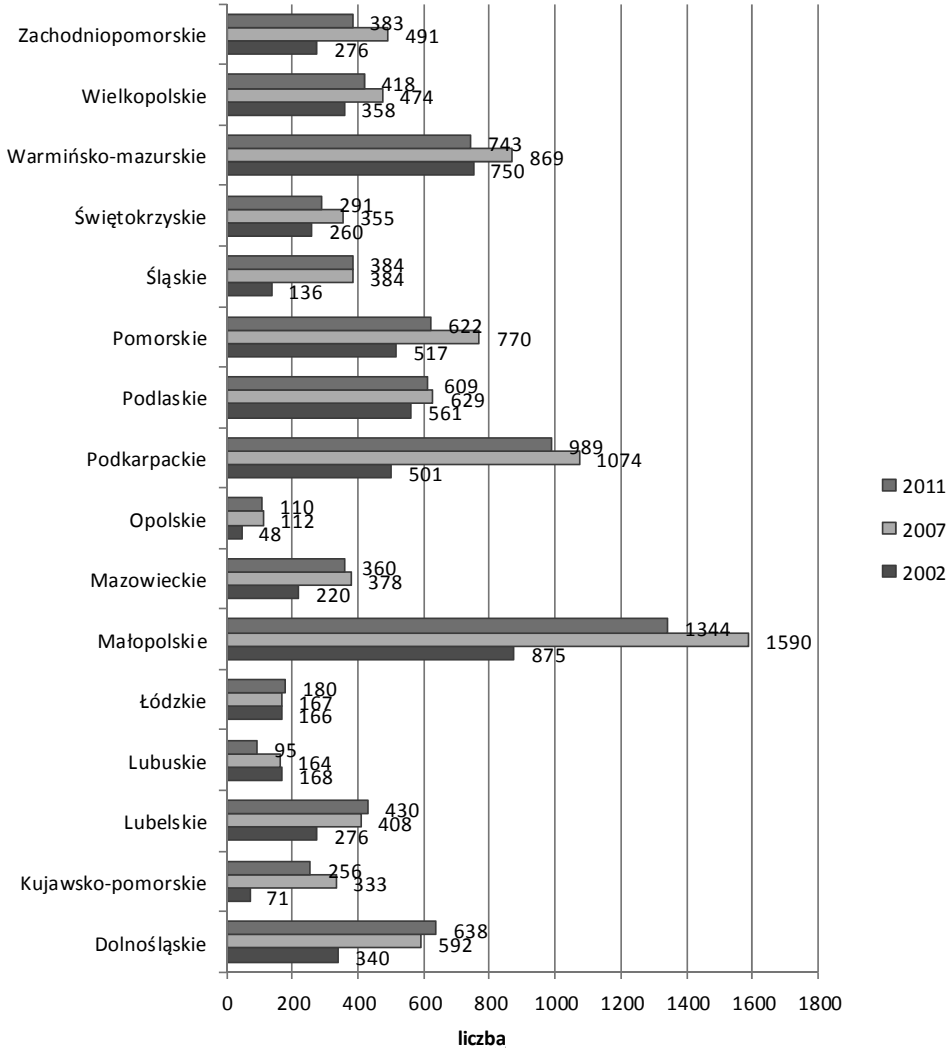

Rysunek 1
Liczba gospodarstw agroturystycznych w latach 2002, 2007 i 2011 w układzie województw

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Danych Instytutu Turystyki za lata 2002, 2007. Materiały konferencyjne „Prace badawcze w turystyce" organizowana przez MSiT w latach 2007, 2009, 2) Turystyka w 2011 roku, GUS 2012, www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/kts_turystyka_w_2011.pdf (dostęp: 10.05.2013 r.).

W opracowaniach GUS z 2010 roku znajdujemy ciekawe dane ukazujące wielkość gospodarstw rolnych, w których prowadzona była działalność agroturystyczna. Zgodnie z tymi danymi w 2010 roku funkcjonowało 9017[20] gospodarstwach agroturystycznych, a ich liczbę w zależności od powierzchni gospodarstwa zobrazowano na rysunku 2.

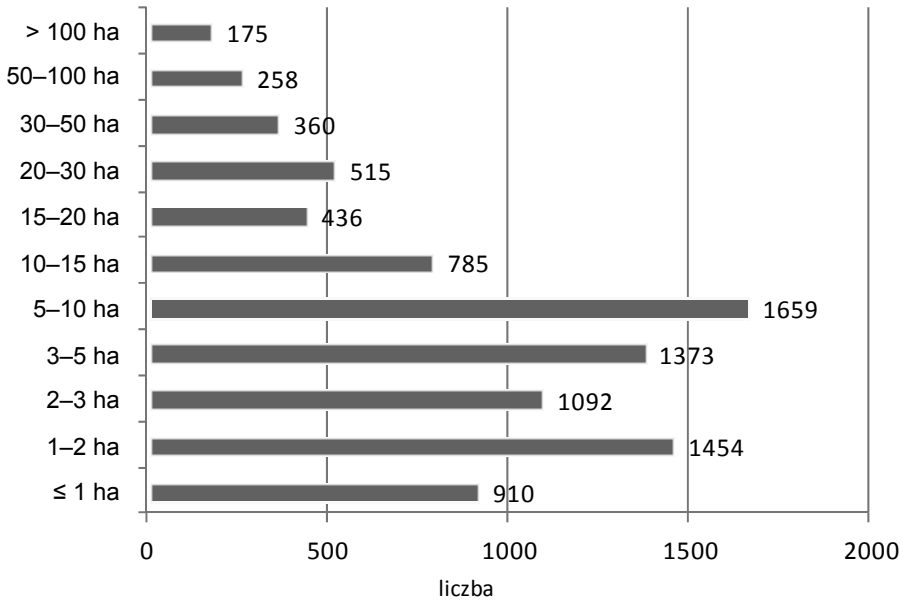

Rysunek 2
Liczba gospodarstw agroturystycznych w poszczególnych grupach obszarowych gospodarstw rolnych w 2010 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Rocznika Statystycznego Rolnictwa. GUS 2012, www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/rs_rocznik_rolnictwa_2012.pdf, s. 106–107 (dostęp: 10.03.2013 r.).

Największy udział w rynku agroturystycznym mają gospodarstwa o powierzchni 5–10 ha, a najmniejszy gospodarstwa powyżej 100 ha (rys. 2), co koresponduje ze strukturą obszarową gospodarstw rolnych w Polsce.

[20] Zastanawiająca może być znacząca różnica w stosunku do liczby gospodarstw agroturystycznych w 2011 roku. Należy tu nadmienić, że liczba gospodarstw agroturystycznych w 2010 roku według GUS wykazywana w opracowaniu „Turystyka w 2010 r." wynosi 7692. Różnicę w stosunku do liczby takich gospodarstw w 2010 roku wykazywanej w „Roczniku Statystycznym Rolnictwa 2012 r." tłumaczyć należy odmienną metodą badawczą.

Wymiar ekonomiczny agroturystyki

Po zmianie ustroju politycznego i transformacji systemu gospodarki, polegającej na odejściu od gospodarki planowanej, ujawniły się w Polsce cechy świadczące o nieprzystosowaniu rolnictwa i obszarów wiejskich do nowego modelu państwa i wdrażanej gospodarki rynkowej. Do końca lat 80. XX wieku główne cechy rolnictwa i obszarów wiejskich były wynikiem realizowanego przez lata modelu rozwoju, którego zasadniczym celem była produkcja rolna. Nowa rzeczywistość ujawniła niską efektywność ekonomiczną wielu gospodarstw rolnych i konieczność przeorientowania koncepcji rozwoju regionów o monofunkcyjnym charakterze rolniczym na zróżnicowanie ich gospodarki.

Kluczowym problemem związanym z zapewnieniem ludności wiejskiej poprawy standardu życia jest dziś rozwijanie pozarolniczych funkcji obszarów wiejskich. Nieopłacalna produkcja rolna musi być uzupełniana, a czasem nawet zastępowana innymi funkcjami pozarolniczymi, np. turystyką, rzemiosłem, przetwórstwem rolno-spożywczym.

Idea wielofunkcyjnego rozwoju jest sposobem na rozwiązanie wielu problemów obszarów wiejskich i rolnictwa, a wdrażanie tego modelu polega przede wszystkim na tworzeniu nowych, różnorodnych źródeł dochodów (dywersyfikacji źródeł dochodów) dla ludności nierolniczej i rolniczej, nieznajdującej pełnego zatrudnienia we własnych gospodarstwach rolnych. Wkomponowanie w wiejską przestrzeń gospodarczą nowych, pozarolniczych funkcji umożliwić ma zróżnicowanie wiejskiej ekonomii i odejścia od rolnictwa jako jedynej lub dominującej funkcji terenów wiejskich.

Model wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich uznawany jest za jedną z podstawowych kategorii polityki względem rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce, a jego głównymi celami są: poprawa warunków życia i pracy rodzin żyjących na wsi, wyrównanie ich poziomu w stosunku do standardu życia ludności miejskiej, zwiększenie zatrudnienia pozarolniczego, większa możliwość wyboru pracy i jej różnorodność[21]. Wszystko to przyczynić się powinno do polepszenia sytuacji dochodowej ludności wiejskiej oraz spowodować wzrost atrakcyjności wsi jako miejsca życia i pracy, prowadząc w konsekwencji do jej rozwoju społeczno-gospodarczego.

Jednym z elementów wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich jest działalność agroturystyczna, pozwalająca wykorzystać zasoby gospodarstwa rolnego oraz walory wsi. Agroturystyka w Polsce rozwija się nieprzerwanie od

---

[21] M. Kłodziński: *Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich*, IRWiR PAN, Centrum Naukowo-Wdrożeniowe SGGW, Warszawa 1999, s. 10–11.

początku lat 90. i jako zjawisko ekonomiczne, społeczne, kulturowe i przestrzenne, integruje w swojej istocie czynniki pobudzające rozwój lokalny.

Rozwój agroturystyki jest jednocześnie kreowaniem przedsiębiorczości na terenach wiejskich i stwarzaniem warunków do alternatywnego sposobu życia i pracy. Zaspokojenie popytu turystycznego wiąże się z przystosowaniem miejscowości (regionu) do istniejących potrzeb w zakresie turystyki, co z kolei jest czynnikiem pobudzającym rozwój gospodarczy. Odbywa się to przez budowanie bazy i infrastruktury zaspokajającej potrzeby turystyczne, a w konsekwencji tworzenie nowych miejsc pracy oraz wzrost dochodów miejscowej ludności. Rozwój agroturystyki umożliwia uruchomienie przede wszystkim dodatkowych źródeł dochodów i spożytkowanie zasobów, które dotychczas nie były wykorzystywane w ogóle lub tylko w niewielkim stopniu[22].

O zasadności propagowania agroturystyki jako jednej z bardziej skutecznych metod ożywienia gospodarczego obszarów wiejskich zadecydowało wiele uwarunkowań i czynników determinujących rozwój tej formy turystyki, a także fakt, iż rozwój ten niesie ze sobą korzyści zarówno na poziomie pojedynczych rodzin i gospodarstw rolnych, całych jednostek samorządu terytorialnego i społeczności lokalnych, jak również na poziomie krajowym, mając wpływ na funkcjonowanie ogólnie pojętych obszarów wiejskich.

Przeorientowanie modelu gospodarczego na rynkowy skutkowało obnażeniem tragicznej sytuacji ekonomicznej wielu indywidualnych gospodarstw rolnych i ich właścicieli, co spowodowane było przede wszystkim rozdrobnieniem struktury agrarnej, trudnościami w powiększaniu i modernizacji gospodarstw spowodowanymi brakiem kapitału, produkcją rolną opartą na tradycyjnych, często już nieefektywnych technologicznych czy niezadowalającym poziomem wykształcenia właścicieli gospodarstw. Innymi trudnościami, które reorientacja gospodarki postawiła przed rolnictwem, były niegwarantowane ceny skupu, konieczność szukania nabywców na produkty, znaczny spadek popytu na żywność wywołany narastającą konkurencją czy rosnące ceny środków produkcji[23]. Obniżenie dochodów rolniczych i pojawienie się zjawiska bezrobocia na wsi potęgował fakt likwidacji państwowych gospodarstw rolnych[24], a także zamykanie czy

---

[22] A.P. Wiatrak: *Agroturystyka jako forma zagospodarowania obszarów wiejskich*, [w:] *Restrukturyzacja funkcjonalno-przestrzenna obszarów wiejskich Polski ze szczególnym uwzględnieniem województw: toruńskiego i włocławskiego*, Wydawnictwo Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1995, s. 207.

[23] D. Knecht: *Agroturystyka w agrobiznesie*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 108.

[24] Likwidacja PGR-ów wiązała się często z ograniczeniem lub całkowitym zaniechaniem chowu zwierząt, ograniczeniem produkcji roślinnej, zmianą metod uprawy. Pociągnęło to za sobą drastyczne ograniczenie miejsc pracy i wynikającą z tego całą gamę problemów w regionach, w których były one jedynymi pracodawcami, gdyż po restrukturyzacji nowi właściciele ograniczali znacznie zatrudnienie oraz przywileje socjalne.

restrukturyzacja zakładów pracy mających zasadnicze znaczenie dla lokalnego środowiska.

Dzięki organizacji i oferowaniu podstawowych elementów oferty turystycznej, którymi są zakwaterowanie i wyżywienie, alternatywne w stosunku do rolnictwa miejsce pracy i źródło dochodów zyskuje przede wszystkim rodzina rolnicza rozpoczynająca działalność agroturystyczną. Należy w tym miejscu nadmienić, że najczęściej wymieniane funkcje i korzyści związane z rozwojem agroturystyki mają charakter ekonomiczny, a chęć pozyskania dodatkowego dochodu stanowi powód podjęcia działalności agroturystycznej dla ponad 90% kwaterodawców[25]. Obecność turystów jest ponadto okazją do sprzedaży własnych płodów rolnych po cenach zdecydowanie bardziej atrakcyjnych aniżeli oferowane w punktach skupu, domowych przetworów owocowo-warzywnych i wyrobów wędliniarskich, różnego rodzaju wyrobów rękodzielniczych i rzemieślniczych czy udostępniania sprzętu sportowego, organizowania kuligów lub przejazdów bryczką i wielu innych. Istotnym atutem tego typu działalności jest możliwość zagospodarowania wolnych i niewykorzystywanych zasobów mieszkaniowych (przy często znikomych nakładach poniesionych na ten cel) oraz nie w pełni wykorzystanej siły roboczej.

W zależności od przyrodniczo-kulturowych walorów lokalnych, a także zasobów własnego gospodarstwa aktywni mieszkańcy, pragnąc wykorzystać obecność turystów decydują się niejednokrotnie m.in. na świadczenie usług żywieniowych, rekreacyjno-sportowych bądź kulturowych, a także na wyrób i sprzedaż tradycyjnych artykułów spożywczych i pamiątkarskich[26]. Pobyt wczasowiczów na danym terenie umożliwia osiąganie dodatkowych dochodów również przez jego mieszkańców, którzy nie są bezpośrednio związani ze świadczeniem usług turystycznych. Dochody czerpane są z tytułu: prowadzenia sklepu, baru bądź stacji benzynowej. Wzrost liczby przyjeżdżających sprzyja ponadto rozbudowie bazy noclegowej poza gospodarstwami rolnymi. Tworzone są ośrodki wczasowe, pensjonaty, a nawet hotele. Nowo powstałe miejsca pracy rodzą szansę znalezienia zatrudnienia w miejscu zamieszkania i są czynnikiem hamującym odpływ młodzieży, która nie widzi dla siebie perspektyw na wsi.

Agroturystyka, uwzględniając szeroką ofertę wypoczynku, stwarza szansę na aktywizację zawodową osób starszych wiekiem czy posiadających niedostateczne kwalifikacje zawodowe. Jej rozwój to okazja do odtworzenia wielu zanikających zawodów. Turyści wykazują bowiem duże zainteresowanie wyrobami twórców i rzemieślników ludowych. Jest to szansa szczególnie dla osób star-

---

[25] J. Zawadka: *Ekonomiczno-społeczne determinanty rozwoju agroturystyki na Lubelszczyźnie (na przykładzie wybranych gmin wiejskich)*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2010, s. 127.

[26] E. Tyran: *Podstawy agroturystyki*, [w:] *Agroturystyka i usługi towarzyszące*, Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego, Wydawnictwo AR w Krakowie, Kraków 2005, s. 41–51.

szych, zaznajomionych z profesją kowalską, wikliniarską, hafciarską, tudzież ludową ceramiką artystyczną, których wytwory, niedoceniane już i często zapomniane wśród społeczności lokalnej, mogą znaleźć nabywców wśród osób przyjezdnych. Duży potencjał w tym zakresie tkwi również w tradycyjnych lokalnych produktach żywnościowych, które cieszą się dużym zainteresowaniem i uznaniem gości.

Poprzez tworzenie nowych miejsc pracy i generowanie dodatkowych dochodów agroturystyka przyczynia się do poprawy sytuacji ludności wiejskiej i jest często impulsem do rozwijania dalszych inicjatyw gospodarczych na wsi. Dodatkowe dochody powinny motywować samych rolników do inwestowania we własne gospodarstwa[27]. Przedsięwzięcia inwestycyjne podejmowane początkowo w pojedynczych gospodarstwach mogą doprowadzić do przekształceń w całej wsi czy gminie. Bardzo istotne są tutaj działania samorządów lokalnych oraz podmiotów zainteresowanych rozwojem agroturystyki, podejmowane celem kreowania korzystnego wizerunku miejscowości niezbędnego do efektywnego rozwoju tej, jak i innych form turystyki, a także inwestycje mające na celu rozwijanie i modernizację lokalnej infrastruktury technicznej, przyczyniającej się do poprawy jakości usług turystycznych. W rezultacie następuje rozbudowa i poprawa infrastruktury technicznej wsi (lokalnych dróg, parkingów, chodników, oświetlenia ulic, instalacji wodociągowej i kanalizacyjnej, lokalnych oczyszczalni ścieków itp.) oraz lepsze wyposażenie w infrastrukturę społeczną (placówki usługowo-handlowe, kulturalne, rekreacyjne itp.). Znaczna część turystów korzystających z wypoczynku w gospodarstwach agroturystycznych preferuje aktywny tryb spędzania wolnego czasu. Stąd też koniecznością jest tworzenie bądź modernizacja lokalnego zagospodarowania rekreacyjnego (boiska, lodowiska, stoki narciarskie, różnego rodzaju trasy, ścieżki i szlaki turystyczne oraz ich oznakowanie, przystanie wodne, plaże, punkty informacji turystycznej). Bardzo istotne znaczenie mają tutaj wszelkiego rodzaju przedsięwzięcia finansowane z funduszy UE.

Wymienione inwestycje w zakresie infrastruktury turystycznej nie tylko warunkują w znacznym stopniu możliwość rozszerzania funkcji turystycznej danego terenu, ale sprzyjają również tworzeniu nowych miejsc pracy oraz wpływają na podwyższenie jakości życia wszystkich mieszkańców.

Na zakończenie wspomnieć należy o tak zwanym efekcie mnożnikowym, „nakręcającym" lokalną koniunkturę gospodarczą. Przyjazd turystów powoduje zwiększenie popytu na inne artykuły i usługi, które z turystyką mogą nie mieć nic wspólnego. Dlatego w wielu krajach przywiązuje się ogromną wagę do rozwoju turystyki, jako dziedziny umożliwiającej w stosunkowo szybkim czasie

[27] D. Knecht: *Agroturystyka*..., op. cit., 115.

ożywienie gospodarcze[28]. Turystyka sprawia, że następuje zróżnicowanie lokalnej gospodarki, która staje się mniej podatna na niestabilność rynku, co ma znaczenie w rejonach typowo rolniczych w skali całego kraju.

Wymiar społeczny agroturystyki

Wymiar społeczny agroturystyki odnosi się zarówno do uwarunkowań jej rozwoju, jak i skutków jakie powoduje. Uwarunkowania można podzielić na endo- i egzogeniczne. Do pierwszej grupy można zaliczyć potrzebę poznawania ludzi i nawiązywania relacji społecznych. Z badań przeprowadzonych w Zakładzie Turystyki i Rozwoju Wsi SGGW[29] oraz w innych ośrodkach naukowych wynika, że jest to jedna z głównych przesłanek podjęcia decyzji o rozpoczęciu działalności agroturystycznej. Są to również potrzeby samorealizacji i dzielenia się pasją. Właściciele gospodarstw agroturystycznych posiadających pasję w zakresie ekologii, modelarstwa, militariów, rękodzielnictwa chętnie podejmują się przyjmowania turystów, którzy podzielają ich zainteresowania i zechcą wymienić się własnymi doświadczeniami.

Ważnym powodem rozpoczęcia działalności agroturystycznej jest też poddanie się namowom osób trzecich (na początku lat 90. XX w. – doradcy rolniczego, obecnie rodziny czy znajomych). Brak akceptacji ze strony rodziny jest też wiodącym czynnikiem hamującym podjęcie decyzji o rozwoju agroturystyki. Stymulantem może być też dobry przykład z sąsiedztwa. Sukces właściciela innego gospodarstwa agroturystycznego pomaga przełamać strach przed nieznanym i obawę przed niepowodzeniem.

Skutki społeczne rozwoju agroturystyki dotyczą nie tylko samego kwaterodawcy i jego rodziny, ale również społeczności lokalnych. Z punktu widzenia kwaterodawcy do korzyści tych zaliczamy przede wszystkim możliwość kontaktu z ludźmi i ich kulturą. Przeprowadzając badania wśród kwaterodawców często słyszymy, że turyści dają możliwość pośredniego poznania świata. Co więcej, oczekiwania turystów, że kwaterodawcy będą służyć im informacjami o historii i atrakcjach regionu motywują samych kwaterodawców do poszerzania wiedzy, wyszukiwania ciekawostek, poznawania regionu. Na potrzeby turystyki dochodzi do renesansu rodzimej kultury widocznej w obrzędowości, strojach,

---

[28] J. Majewski: *Agroturystyka...*, op. cit., s. 10.

[29] A. Balińska, I. Sikorska-Wolak: *Turystyka wiejska szansą rozwoju wschodnich terenów przygranicznych na przykładzie wybranych gmin*, SGGW, Warszawa 2009; J. Zawadka: *Ekonomiczno-społeczne determinanty...*, op. cit.

zdobnictwie, potrawach. W ten sposób turystyka wpływa na podtrzymanie dziedzictwa kulturowego regionu.

Istotny wpływ turystyki, w tym agroturystyki, na społeczeństwo obserwujemy również w zakresie poprawy (czasem pogorszenia) jakości życia. Poprawa warunków życia jest związana z tym, że na potrzeby turystyki powstaje infrastruktura turystyczna (aquaparki, wyciągi narciarskie, obiekty gastronomiczne) i paraturystyczna (drogi, kanalizacja itp.), z której korzysta również ludność miejscowa. Coraz częściej atrakcją turystyczną stają się różnego rodzaju wydarzenia sportowe, kulturalne, a nawet religijne. Wiele imprez sportowym i kulturalnych odbywa się w miejscu i czasie, który daje duże szanse na zebranie licznej publiczności. Festiwale muzyczne, filmowe, kabaretony, zawody pucharu świata czy inne imprezy kulturalne i sportowe są atrakcją i magnesem dla turystów, ale również wydarzeniem dla lokalnej ludności.

Należy oczywiście pamiętać, że znaczny napływ turystów i intensywny rozwój infrastruktury mogą powodować hałas, zanieczyszczenie powietrza, wzrost zjawisk patologicznych, które prowadzą do pogorszenia warunków życia lokalnej ludności. Mogą też pojawiać się i ulegać eskalacji konflikty turystów i społeczności lokalnej. Powszechnym zjawiskiem jest niestety nadmierna komercjalizacja lokalnej kultury, powstawanie kiczu i pseudo pamiątek, które wykrzywiają obraz regionu, jaki powstaje w głowie turysty.

Korzystne z punktu widzenia społecznego, ale po części i ekonomicznego, jest samoorganizowanie się kwaterodawców w ramach stowarzyszeń agroturystycznych, lokalnych organizacji turystycznych czy lokalnych grup działania. Wspólne działanie daje wymierne (ekonomiczne) korzyści w postaci możliwości przyjęcia grup wycieczkowych, tworzenia wspólnej oferty czy wspólnych działań promocyjnych. Działania te prowadzą też do integracji społecznej i postrzegania turystyki poprzez pryzmat dobra wspólnego. Niestety zdarza się, że działalność w zakresie agroturystyki nie tylko nie prowadzi do integracji społeczności lokalnej, ale prowadzi do podziału na tych, którzy przyjmują gości i pozostałych. Szczególnie w regionach bez rozwiniętej tradycji letniskowej kwaterodawcy mogą, i jak pokazują badania, spotykają się z niechęcią i drwinami ze strony pozostałych mieszkańców. Dochodzi do niepisanego podziału na tych co zarabiają i nie zarabiają na turystyce. Wspomniano, że korzyścią z rozwoju agroturystyki jest wspólne działanie kwaterodawców w ramach stowarzyszeń czy LGD. Praktyka pokazuje, że nie zawsze współpraca jest możliwa, bowiem właściciele gospodarstw postrzegają się nawzajem jako konkurencję na lokalnym rynku.

Korzyści z rozwoju agroturystyki wydają się szczególnie ważne w przypadku regionów zdominowanych przez funkcję rolniczą, jak jest w przypadku Polski Wschodniej, szczególnie na terenie przygranicznym. Jest to region o istotnym i

nie w pełni wykorzystanym potencjale agroturystycznym, ale równocześnie postrzegany w kategoriach zaścianka i peryferii. Dla ludności miejscowej agroturystyka jako przysłowiowe „okno na świat" jest nie tylko nośnikiem wartości poznawczych, ale również zapobiega wykluczeniu społecznemu. Jest to związane z tym, że niedoceniany przez miejscowych potencjał agroturystyczny (w postaci walorów przyrodniczych, kulturowych, cech i sposobu życia społeczeństwa na terenie przygranicznym), budzi autentyczne zainteresowanie turystów. Ich pozytywna ocena jest przeciwwagą dla opartego na peryferyjności poczuciu niższej wartości ludności autochtonicznej.

Na obszarach zdominowanych przez rolnictwo lub inne działy gospodarski agroturystyka, podobnie jak inne formy turystyki, przyczynia się do powstawania nie tylko nowych miejsc pracy, ale przede wszystkim nowych zawodów i umiejętności oraz podnoszenia posiadanych już kompetencji. Dotyczy odrodzenia danych zawodów (np. bednarz), ale również nauki języków obcych, programów komputerowych itp. Agroturystyka stymuluje też postawę przedsiębiorczą mieszkańców wsi, poszukiwanie przez nich źródeł uzyskania dochodów, odejście od biernego oczekiwania na pomoc ze strony władz.

Istotną korzyścią z rozwoju agroturystyki są relacje, jakie zachodzą między kwaterodawcami a turystami. Z badań autorów wynika, że w opinii ich właścicieli do gospodarstw agroturystycznych przyjeżdżają obcy ludzie a wyjeżdżają często przyjaciele. Te przyjacielskie relacje skutkują restytucją popytu turystycznego, co jest ważne z ekonomicznego punktu widzenia, ale również przenoszą się na sferę prywatną. Zdarza się na przykład, że turyści zapraszają do siebie dzieci gospodarzy, aby mogły zwiedzić miasto, pójść do muzeum, czy pomagają w uzyskaniu opieki medycznej dla członka rodziny.

Podsumowanie

Agroturystyka jako forma aktywności pozarolniczej mieszkańców wsi pozwala na zachowanie i podtrzymanie wiejskiego charakteru obszarów wiejskich. Jej dynamiczny rozwój wpisuje się w koncepcje wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich i przynosi mieszkańcom wsi różnorodne korzyści społeczne i ekonomiczne. Agroturystyka jest istotnym źródłem dochodów dla kwaterodawców i lokalnej społeczności. W przeciwieństwie do turystyki masowej, której inwestycje związane są z podmiotami zewnętrznymi, agroturystyka stymuluje zachowania przedsiębiorcze lokalnych mieszkańców. Jej korzystny wpływ na gospodarkę lokalną jest niestety trudno mierzalny, odbywa się bowiem na zasadzie efektu mnożnikowego.

U podstaw rozwoju podaży gospodarstw agroturystycznych poza pobudkami ekonomicznymi leżą pobudki społeczne. Chęć kontaktu z ludźmi, otwarcie na świat to jeden z głównych czynników podjęcia decyzji o uruchomieniu tego typu działalności. Jest to też jeden z głównych skutków jej rozwoju.

Literatura

BALIŃSKA A., SIKORSKA-WOLAK I. 2009: *Turystyka wiejska szansą rozwoju wschodnich terenów przygranicznych na przykładzie wybranych gmin,* Wydawnictwo SGGW.

DĘBNIEWSKA M., TKACZUK M. 1997: *Agroturystyka, koszty, ceny, efekty*, Wydawnictwo POLTEXT, 17.

DRZEWIECKI M. 1995: *Agroturystyka. Założenia – uwarunkowania – działania*, Instytut Wydawniczy „Świadectwo", 22–23.

KŁODZIŃSKI M. 1999: *Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich,* IRWiR PAN, Centrum Naukowo-Wdrożeniowe SGGW, 10–11.

KNECHT D. 2009: *Agroturystyka w agrobiznesie,* Wydawnictwo C.H. Beck, 108–115.

KOŻUCHOWSKA B. 2000: *Podstawowe pojęcia, cechy, składniki agroturystyki oraz formy samoorganizacji usługodawców*, [w:] *Agroturystyka*, red. naukowa U. Świetlikowska, FAPA, 24.

MAJEWSKI J. 2000: *Agroturystyka to też biznes*, Fundacja Wspomagania Wsi, 8–10

MAJEWSKI J. 1994: *Turystyka konwencjonalna i alternatywna a agroturystyka,* „Rynek Turystyczny" 1994, nr 7, 12–15.

MIKUTA B., ŻELAZNA K. 2004: *Organizacja ruchu turystycznego na wsi*, Wydawnictwo Format-AB, 97.

SIKORA J. 1999: *Organizacja ruchu turystycznego na wsi*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 69.

SZNAJDER M., PRZEZBÓRSKA L. 2006: *Agroturystyka*, PWE, 15–56.

TYRAN E. 2005: *Podstawy agroturystyki.* [w:] *Agroturystyka i usługi towarzyszące.* Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego, Wydawnictwo AR w Krakowie, 41––51.

WIATRAK A.P. 1995: *Agroturystyka jako forma zagospodarowania obszarów wiejskich*, [w:] *Restrukturyzacja funkcjonalno-przestrzenna obszarów wiejskich Polski ze szczególnym uwzględnieniem województw: toruńskiego i włocławskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 207.

WIATRAK A.P. 1996: *Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie obszarów wiejskich*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej" 1996, nr 1, 35.

WOLAK P.: *Rozwój agroturystyki w Polsce*, [w:] *Agroturystyka: pierwsze doświadczenia i perspektywy*, CDiEwR o/Kraków, 21.

ZAWADKA J. 2010: *Ekonomiczno-społeczne determinanty rozwoju agroturystyki na Lubelszczyźnie (na przykładzie wybranych gmin wiejskich)*, Wydawnictwo SGGW, 127.

www.stat.gov.pl.

The importance of agritourism in rural development

Abstract

The paper presents the role and importance of agritourism in rural development. The concept and the essence of agritourism have been discussed, as well as the state of its development in Poland. It was followed by presentation of the preconditions for its development and its positive social and economic outcomes. The risks and negative consequences of this form of tourism were analysed.